

Eindevaluatie

Bestuurlijke werkafspraken Bonaire 2022 - 2023

Januari 2024

Inhoud

1. Inleiding.....	3
2. Algemene bevindingen	3
2.1. Bevindingen en lessen.....	3
2.2. Bestaanszekerheid en kansengelijkheid	3
2.3. Samenwerking	3
2.4. Structurele middelen voor structurele taken.....	4
2.5. Impact organisatie- en uitvoeringskracht.....	4
3. Financiële verantwoording	4
4. Eindrapportage Uitvoeringsagenda	6

1. Inleiding

In dit document vindt u een algemene beschouwing op de bestuurlijke werkafspraken en een eindrapportage per overeengekomen actie. De Bestuurlijke Werkafspraken Bonaire waren een voortzetting van het eerdere Bestuursakkoord (2018-2022) en liepen van juni 2022 tot eind 2023. De eindrapportage per actie hebben Bonaire en het Rijk in januari 2024 gezamenlijk opgesteld en is dus een moment opname. Van de algemene bevindingen over de uitvoering van de bestuurlijke werkafspraken 2022/2023 kunnen gezamenlijke lessen worden getrokken voor de uitvoering van het nieuwe bestuursakkoord. Na vaststelling van deze eindrapportage zijn de Bestuurlijke Werkafspraken 2022 – 2023 afgerond. Nog lopende acties zijn verwerkt in het Bestuursakkoord Bonaire 2024 – 2027, dat op 28 mei 2024 is ondertekend namens het Bestuurscollege en de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

2. Algemene bevindingen

2.1. Bevindingen en lessen

De bestuurlijke werkafspraken dienden ter overbrugging van de periode tussen het aflopen van het bestuursakkoord 2018 -2022 en de Eilandraadsverkiezingen van maart 2023. Op deze manier kreeg het nieuwe Bestuurscollege van Bonaire de ruimte om zelf invulling te geven aan de prioriteiten voor de komende jaren. Deze periode heeft inzichten gegeven die in deze eindrapportage zijn geformuleerd als lessen voor de toekomst. Er is een aantal randvoorwaarden cruciaal om resultaten te kunnen behalen. Deze zijn meegegeven in het nieuwe bestuursakkoord. Uiteraard komen die weer naar voren bij het toelichten van de resultaten.

2.2. Bestaanszekerheid en kansengelijkheid

Het onderzoek van de Commissie Thodé en de verhoging van het Wettelijk Minimum loon (WML) en de onderstand zullen een belangrijke impuls geven aan het eiland. Nu kan er gewerkt worden aan meer structureel en duurzaam beleid voor Bonaire. De uitkomsten beschreven in 'Een waardig bestaan' komen overeen met de bevindingen van het Bestuurscollege van Bonaire. Er is een meer structurele aanpak nodig die perspectief biedt om te kunnen rekenen op een voorspelbare financiële toekomst. Het programma 'Werken aan Welvaart en Welzijn' biedt de basis voor deze meer structurele aanpak.

2.3. Samenwerking

Een belangrijke aanbeveling van de Commissie Sociaal Minimum Caribisch Nederland is om te komen tot een integrale aanpak. Deze les kan breder worden getrokken dan de inzet op het sociaal domein. Om impact te realiseren wil Bonaire integraal werken (vanuit verschillende afdelingen en organisaties aan hetzelfde doel werken) vorm geven om het effect van de gezamenlijke inspanningen te versterken. Dit moet gebeuren op basis van wederzijds vertrouwen, inclusief structurele middelen voor structurele taken. Daarnaast speelt open communicatie over de voortgang en uitdagingen een belangrijke rol. Het is van belang aan de voorkant overeenstemming te hebben over governance, rol- en taakverdeling, bijdrage, de wijze van samenwerken en communiceren. Ook het onderscheid tussen beleid en uitvoering speelt een rol waarbij de uitvoering leidend moet zijn. Het welvaartsprogramma kan een nieuwe manier van (samen)werken initiëren door vanuit de uitvoering (wat is er nodig) het beleid te bepalen. Naast integraal werken is ook samenwerking tussen Bonaire, Sint Eustatius en Saba een manier om de impact van acties te vergroten zoals de onlangs opgestarte samenwerking in het kader van versterken bestuurs- en uitvoeringskracht. Een start hiernaar toe is gestart tijdens de zogeheten 'Week van de uitvoeringskracht' waar de eilanden samen met Ministerie BZK en RCN samen werken om tot een gezamenlijke strategische agenda uitvoeringskracht te komen en zo de mogelijkheid te creëren om structureel te werken aan de

benodigde uitvoeringskracht. Dit vraagt extra inzet en middelen die zich pas later uit zullen betalen. Daarbij moet echter de krapte op de arbeidsmarkt niet onderschat worden. In Europees Nederland is het moeilijk gekwalificeerd personeel te vinden. Caribisch Nederland vraagt gezien de grote opgaven en de gecompliceerde omstandigheden extra gemotiveerd, ervaren en gekwalificeerd personeel. Daarnaast maakt de situatie rond huisvesting, hoge kosten levensonderhoud, beperkt sociaal vangnet de zoektocht complexer.

2.4. Structurele middelen voor structurele taken

Het realiseren van structurele taken en de opbouw van de organisatie van het Openbaar Lichaam Bonaire met overwegend tijdelijke middelen is moeilijk en tijdrovend. In deze evaluatie vraagt het Bestuurscollege nogmaals aandacht voor deze problematiek zodat er ook duurzaam aan de versterking van de organisatie en de opgaven gewerkt kan worden. Ook de uitkomsten van het onderzoek naar de vrije uitkering, onderstrepen een belangrijk deel van de bevindingen en lessen. Zoals structureel geld voor structurele taken, beperken van de administratieve druk en eenvoud. Via de beoogde verhoging van de vrije uitkering per 2024 is het ministerie van BZK aan dit vraagstuk tegemoet gekomen.

2.5. Impact organisatie- en uitvoeringskracht

De focus op drie prioriteiten is goed om uitvoeringskracht en organisatiekracht te bundelen ten aanzien van de belangrijkste uitdagingen voor Bonaire. Om meer resultaten te boeken, is naast een integrale aanpak en samenwerking, flexibiliteit nodig. De beperkte energie en middelen kunnen het beste worden ingezet in de uitvoering. Het richten van de beschikbare organisatie- en uitvoeringskracht op de prioriteiten en de activiteiten met de meeste impact op de korte én lange termijn is een belangrijke les. Het gaat daarbij om het formuleren van resultaatgerichte doelen, met flexibiliteit in de uitvoering. Een belangrijke les is voortdurend de uitvoering te monitoren en de focus vast te houden. Zodra de uitvoering stagneert het gesprek aangaan, knelpunten bespreken en bijsturen.

Om resultaten te behalen zijn naast focus en flexibiliteit, haalbare doelen van belang. Hierbij moeten we voldoende aandacht houden voor de op dit moment bestaande achterstanden. De aanpak hiervan vragen een langdurige en structurele inzet met voldoende capaciteit en middelen.

3. Financiële verantwoording

Het OLB heeft voor de periode van anderhalf jaar een budget van \$ 6.301.200 ontvangen om de bestuurlijke werkafspraken uit te voeren. Hierboven zijn de belangrijkste bevindingen en lessen van deze periode weergegeven. In de bijzondere uitkering, die liep tot 31 december 2023, staan vijf (deel)activiteiten uit de werkafspraken geformuleerd:

- 1) *Sociale agenda "Kansen voor allen", de verdere uitvoering van het armoedebeleid;*
- 2) *De integrale wijkontwikkeling;*
- 3) *Versterking van de uitvoeringskracht;*
- 4) *Verbeteren financieel beheer;*
- 5) *Versterking juridische advisering.*

In de aanloop naar de uitvoering van het nieuwe bestuursakkoord is afgesproken om gezamenlijk te komen tot een herbesteding van de niet uitgeputte middelen uit de Bijzondere uitkeringen Bestuurlijke werkafspraken en Organisatieontwikkeling voor het Bestuursakkoord Bonaire 2024 – 2027.

ONDERWERP	BESCHIKKING	BESTEED	TOELICHTING
SOCIALE AGENDA	\$1.180.000	\$ 878.000	Het betreft voornamelijk het realiseren van verschillende aanvullingen en regelingen in het kader van armoedebeleid. Wens is meer financiële zekerheid ten behoeve van het welvaartsprogramma als voorbeeld van een structurele, integrale aanpak.
INTEGRALE WIJKONTWIKKELING	\$1.652.000	\$1.137.000	De middelen zijn voornamelijk gebruikt voor het opknappen van de openbare ruimte bij scholen en wijkcentra. Wens is een integrale aanpak gericht op het realiseren van een basis voor de sociale en fysieke infrastructuur.
VERSTERKING UITVOERINGSKRACHT	\$2.137.000	\$1.111.790	Het betreft met name personele kosten programma- en projectmanagement, versnellingskamer, bestuurlijke betrekkingen, digitale ondersteuning, deelverbeterplan R&O en deelnemingen, en verschillende Twinningprogramma's voor het personeel. Tevens is actief werven van personeel onderdeel geweest van het deelactiviteit versterking uitvoeringskracht.
VERBETEREN FINANCIËEL BEHEER	\$ 459.000	\$ 398.585	Het betreft ontwikkeltrajecten voor de afdeling Financiën en het onderdeel belastingen. Er is verbetering, o.a. goedkeurende accountantsverklaring maar verankering vraagt minder administratieve druk en voortdurende inspanningen om achterstanden weg te werken en aandacht voor de ontwikkeling van de medewerkers.
VERSTERKING JURIDISCHE ADVISERING	\$ 873.200	\$ 525.825	Het betreft uitbreiding met wetgevingsjuristen, fiscaal jurist en externe inhuur voor beroepsprocedures. De achterstanden blijven voornamelijk in stand door toegenomen werkdruk door o.a. consultaties.
TOTAAL	\$6.301.200	\$4.051.200	

4. Eindrapportage Uitvoeringsagenda

Legenda

	Uitvoering gerealiseerd/wordt voortgezet
	Uitvoering gestagneerd (incl. toelichting)
	Uitvoering niet gerealiseerd (incl. toelichting)

Prioriteit 1: Sociale agenda

Er worden verdere stappen gezet om de beoogde doelen op de sociale agenda te behalen. De prioritaire doelen zijn:

- Gelijke kansen voor volledige ontwikkeling en ontplooiing voor de burgers van Bonaire, met specifieke aandacht voor kinderen/jongeren;
- De burgers van Bonaire hebben voldoende middelen, dan wel voorzieningen tot hun beschikking om een menswaardig bestaan te kunnen leiden. Het Rijk werkt toe naar het ijkpunt sociaal minimum door de inkomens (minimumuitkeringen, minimumloon en kinderbijslag) te verhogen en tegelijkertijd de kosten van levensonderhoud te verlagen.

In 2022 en 2023 worden concrete stappen gezet om hier naartoe te werken, waarbij de focus zal liggen op de uitvoering van het armoedebeleid dat als onderdeel van het Bestuursakkoord 2023-2026 wordt opgesteld en verbeteren van de bestaanszekerheid.

	Doel	Beschrijving	Realisatie 2023/Eindresultaat	Resultaat en toelichting
1	Verdere uitvoering armoedebeleid: voldoende middelen en gelijke kansen (OLB)	<p>Het OLB voert het in 2022 opgestelde armoedebeleid uit. Op de korte termijn ligt de focus op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • schuldhulpverlening (Inwoners met schulden instrumenten bieden om hun bestaanszekerheid te verbeteren); • Introductie STAP (Stimulering Arbeidsmarkt Positie) budget (link met Plenchi di Trabou). • Kindpakketten 	<p>In Q1 2023 is duidelijk en kan worden bijgehouden hoeveel mensen er nog onder het bestaansminimum zitten.</p> <p>Eerste resultaten zichtbaar op de inzet op schuldhulpverlening en STAP</p>	<p>Op 26 mei 2023 hebben de Minister voor Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen, namens een aantal collega's in het kabinet, en het Openbaar Lichaam Bonaire (OLB) tijdens de werkconferentie 'Samen tegen Armoede', een gelijknamige slotverklaring ondertekend. In deze slotverklaring geven de partijen aan de komende maanden gezamenlijk voorstellen uit te werken voor het aanpakken van de armoede op Bonaire en realiseren van welvaart op het eiland vanuit vier programmapijlers: bestaanszekerheid, kansengelijkheid, participatie & zelfredzaamheid en tot slot een duurzame samenwerking als één overheid.</p> <p>De pijlers moeten leiden tot een integrale aanpak om de sociale infrastructuur.</p> <p>OLB staat aan de lat voor het uitwerken van deze pijlers in concrete beleidsplannen. Een aantal initiatieven uit het welvaartsprogramma die in gang gezet zijn, zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De <i>minimaregelingen</i> • De <i>Bijdrage Particuliere Verhuur</i> • De <i>energietoeslag</i> • De <i>kindpas (Diamond Pass)</i> • <i>Gespecialiseerde cliëntenbegeleiding (doelgroep LVB)</i>

		<p>Gedurende de looptijd van dit akkoord is er ruimte om taakoverdracht te verkennen voor de bijzondere onderstand. Voorwaardelijk is dat het OLB blijkt geeft van voldoende bestuurlijke en uitvoeringskracht om deze taak aan te kunnen.</p>		<p>Met deze projecten streven we na dat iedereen op Bonaire in gelijke mate kan participeren en dezelfde kansen heeft. In het bijzonder zijn met de middelen vanuit het bestuursakkoord 2022-2023 o.a. de volgende projecten gefinancierd:</p> <p><i>Tur mucha ta konta</i> Het financieren van faciliteren van de deelname van minderbedeelde kinderen en jongeren aan dans-, muziek- en zanglessen voor een periode van anderhalf jaar.</p> <p><i>Nos kushina</i> Het faciliteren van deelname van minderbedeelde kinderen en jongeren aan kooklessen, waarbij kinderen ook levensvaardigheden worden bijgebracht.</p> <p><i>Kushina di bario</i> Middels dit project worden door wijkbewoners met een afstand tot de arbeidsmarkt maaltijden bereid voor ouderen en andere kwetsbare groepen in de wijken Noord-Saliña en Nikoboko.</p> <p><i>Ondersteuning Rode Kruis Bonaire</i> Middels een eenmalige subsidie aan Rode Kruis Bonaire zijn meerdere humanitaire projecten gefinancierd, waaronder het verbeteren van woningen, het verstrekken van voedselbonnen, etc.</p> <p><i>Pilot Voedselzekerheid</i> Om de problematiek rondom voedselonzekerheid op Bonaire beter te onderzoeken en te experimenteren met een nieuw instrument, wordt een pilotproject uitgevoerd waarbij vouchers worden verstrekt voor het inkopen van voeding en leefmiddelen (in plaats van traditionele voedselpakketten).</p> <p><i>Pilot gespecialiseerde cliëntenbegeleiding</i> Dit betreft een coachingproject waarbij life coaches aan een groepje worden gekoppeld. De doelgroep in deze is mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB) en mensen met een auditieve beperking.</p> <p><i>Diverse sport- en recreatieactiviteiten voor kinderen</i> Met middelen vanuit de bijzondere uitkering is een financiële bijdrage geleverd om de participatie van kinderen bij diverse sport- en recreatieactiviteiten te faciliteren. Denk hierbij aan: activiteiten in de vakantieperiode, deelname aan de Special Olympics, en aan andere internationale sporttoernooien.</p>
2	Verhoging minimumloon, minimumuitkeringen en kinderbijslag (SZW)	Het Rijk en de Centraal Dialoog Bonaire werken toe naar een inkomensverhoging	<ul style="list-style-type: none"> Significante stap zetten richting ijkpunt sociaal minimum, zodat het realiseren van het sociaal minimum als einddoel in 2025 	Tussen 1 januari 2022 en 1 januari 2024 zijn de inkomens op Bonaire stapsgewijs gestegen. Het minimumloon is met meer dan 50% gestegen naar \$ 1.570 (+ \$525) per maand. De uitkeringen zijn, afhankelijk van de huishoudsituatie, verdubbeld . Zo is de

		<p>waarbij het ijkpunt sociaal minimum als leidraad geldt. In 2023 (en verder) wordt ingezet op:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Jaarlijkse verhoging van het minimumloon, met als doel dat het ijkpunt sociaal minimum in 2025 wordt gerealiseerd. Over deze maatregel vindt afstemming plaats met de Centraal Dialoog Bonaire. • Verhoging van de minimum uitkeringen (onderstand, AOV en AWW) met als doel om in 2025 het ijkpunt sociaal minimum te bereiken. Randvoorwaardelijk is hierbij ruimte voor verhoging van het WML (m.u.v. verkleinen afstand onderstand t.o.v. WML voor toeslag zelfstandig wonen en toeslag gezamenlijke huishouding). Verhoging van de kinderbijslag tot \$109 per kind per maand per 1 januari 2023. 	<p>kan worden gehaald.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Een verhoging van de kinderbijslag van \$20 per kind per maand. 	<p>onderstand voor een alleenstaande verhoogd naar \$ 1.335 (\$ + 758) per maand en de onderstand voor een paar naar \$ 1.570 (\$ +854) per maand. Voor ouderen die recht hebben op wettelijk ouderdomspensioen is de uitkering op grond van de Algemene Ouderdomsverzekering BES (AOV) verhoogd naar \$ 1.335 (+538) per maand. Voor nabestaanden is uitkering op grond van de Algemene Weduwen- en Wezenverzekering BES (AWW) eveneens verhoogd naar \$ 1.335 (\$ +538) per maand. De kinderbijslag is tussen 2022 en 2024 met \$ 136 verhoogd naar 225 dollar per kind per maand. Vanaf 1 juli 2024 zal het minimumloon op Bonaire verder stijgen naar \$ 1.750 (\$ +180) en de minimumuitkeringen naar \$ 1.488 (\$ + 153) per maand.</p>
3	Modernisering socialezekerheidsstelsel. (SZW)		<ul style="list-style-type: none"> • Doel is nog deze kabinetsperiode een werkloosheidsregeling voor werknemers tot stand te brengen. • Idem ten aanzien van een 	<p>Het invoeren van een werkloosheidsvoorziening is nog niet gerealiseerd en wordt op zo'n kort mogelijke termijn beoogd. De opgehaalde input uit gesprekken in Caribisch Nederland (eind 2022) en een daaropvolgende preconsultatie (medio 2023) wordt momenteel verwerkt. Deze input wordt meegenomen in de</p>

			regeling voor uitkering begeleider medische uitzending.	<p>uitwerking van een conceptregeling Werkloosheidsvoorziening BES. Het is nog niet bekend wanneer deze conceptregeling voor formele consultatie kan worden uitgezet.</p> <p>De beleidsnotitie voor een regeling uitkering begeleider medische uitzending is recent voor consultatie met de betrokken stakeholders (Centraal Dialoog Bonaire) gedeeld. De beleidsnotitie wordt nu verwerkt naar een concept regeling.</p>
4	Verlagen kosten drinkwater	IenW en WEB	<ul style="list-style-type: none"> o.b.v. maximale subsidies en bij gelijkblijvende omstandigheden een verlaging kosten van de vaste drinkwatertarieven tot 7 USD per maand 	Voor drinkwater heeft IenW € 4.982.438,77 gesubsidieerd om de vaste drinkwatertarieven op Bonaire in 2023 te verlagen van \$ 43,96 naar \$ 7,94 per maand.
5	Verlagen kosten telecom	EZK en OLB	<ul style="list-style-type: none"> Verlaging kosten van levensonderhoud voor de lokale bevolking. 	Per 2023 zijn de eerder verstrekte eindgebruikerssubsidies (consument en zakelijk) vanuit EZK voor vast internet (voor Bonaire 25 USD per maand per aansluiting) structureel geworden.
6	Verlaging woonlasten	BZK en OLB	<ul style="list-style-type: none"> Verlaging kosten van levensonderhoud voor de lokale bevolking. 	<p>Via de verhuurderssubsidie en de pilot Bijdrage Particuliere Verhuur is een huurlastenverlichting gerealiseerd voor huurders met een lager inkomen. Bij de uitvoering ondervindt het OLB problemen met de inhuur van arbeidskrachten vanwege het tijdelijke karakter van de pilot.</p> <p>De bouw van de 204 sociale huurwoningen is versneld door een financiële injectie van BZK/VRO en ligt nu op koers voor oplevering in 2025. Daarnaast zijn in de Woondeal afspraken gemaakt over de bouw van nog 1700 woningen tot 2030.</p>
7	Vervolg opzet Akseso: Een centrale toegang voor hulpvragen	OLB	<ul style="list-style-type: none"> Maatschappelijke ondersteuningstaken zijn verzelfstandigd en onder één dak ondergebracht. Akseso is kwantitatief en kwalitatief in staat om de taken uit te voeren en geeft blijk van voldoende uitvoeringskracht om de taak van de bijzondere onderstand aan te kunnen 	<p>Sentro Akseso bestaat sinds 1 januari 2022 en heeft haar meerwaarde al getoond. Meldingen en sociale hulpvragen zijn verdubbeld ten opzichte van een jaar eerder. Door de toename aan meldingen en de complexiteit van de problematiek is inzet nodig op het versterken van de centrale melding en registratiesystematiek bij de organisatie. Kwalitatieve intakes zijn hierbij van belang.</p> <p>In 2023 heeft een analyse plaatsgevonden van de capaciteit en inrichting van de organisatie. Op basis hiervan is een plan ontwikkeld voor het verder versterken van de centrale melding, registratie en intake én voor het verder versterken van de kwaliteit van de hulpverlening.</p> <p>Deze ontwikkeling hangt ook samen met diverse andere, waaronder de implementatie van de AmvB Maatschappelijke Ondersteuning op Bonaire en de ambities vanuit het Welvaartsprogramma Bonaire (i.o.) om beter samen te werken in de uitvoering. In het kader van dit programma wordt momenteel ook verkend hoe de samenwerking tussen Sentro Akseso,</p>

				Plenchi di trabou, de RCN-unit SZW en andere uitvoeringsorganisaties verder versterkt kan worden ten behoeve van een soepele en eenvoudige cliëntervaring.
8	Bibliotheek: Functioneren op het niveau van de Bibliotheekwet BES	OLB	OLB voldoet aan de verplichtingen zoals deze zijn vastgelegd in de Bibliotheekwet BES.	De Bibliotheek is volop in ontwikkeling met het optimaliseren van de servicevoorziening voor de klant, middels het 'launchen' van een nieuw automatiseringsproduct (WISE) en de mogelijkheid tot selfservice aan te bieden. In 2024 zal dit worden geëvalueerd. Met de ondersteuning van twee Provinciale Ondersteuningsinstellingen (POI's) vanuit Europees Nederland wordt het collectieplan uitgevoerd en het project ' bibliotheek op school '. In het kader van het programma 'Buki di pret', Kinderboekenweek en kindercolleges zijn meerdere activiteiten georganiseerd in het kader van leesbevordering, leesplezier, kunst en cultuur . De bibliotheekcollectie is verder uitgebreid, waarbij er rekening is gehouden met de meertaligheid op het eiland. Thema's zoals digitale inclusie worden verder uitgewerkt.
9	Integrale wijkontwikkeling: Bevordering sociale cohesie door upgraden van sociale en fysieke infrastructuur en wijk economie	OLB	De leefbaarheid in de wijken is op een aanvaardbaar niveau dankzij opheffen van sociaal-maatschappelijke en fysieke achterstanden.	Inwoners van Bonaire verdienen een leefbare woning, leefbare wijken en een leefbaar eiland . Door een gebrek aan financiële en structurele middelen is er in het verleden onvoldoende geïnvesteerd in de noodzakelijke infrastructuur om de leefomgeving in wijken leefbaar te maken. Dit is wel voorwaardelijk voor het bevorderen van de participatie van inwoners in hun eigen wijk en in de gemeenschap in den brede. Het OLB heeft daarom geïnvesteerd in speel- en beweegtoestellen voor jong en oud in meerdere wijken. Tevens is ingezet op het verbeteren van huizen die in slechte technische staat verkeren, waaronder het repareren van lekkende daken van huizen van kwetsbare inwoners (bijvoorbeeld zij met een lichamelijke beperking). Ook is geïnvesteerd in het bestraten van het terrein rondom buurthuis Amboina ter verbetering van het aanzien én het bevorderen van de waterafvoer. Cosmetische reparaties/klein onderhoud zijn/is ook uitgevoerd bij dit buurthuis. Geplande acties voor het laatste kwartaal 2023 in dit kader zijn: het financieren van een project ' zorgkunuku ' waarbij inwoners met een afstand tot de arbeidsmarkt in de tuin/landbouw kunnen werken tegen een vergoeding; verbeteren van speelvoorzieningen in de wijk Rincon en het renoveren van een gebouw in Rincon zodat deze als multifunctionele ruimte voor diverse welzijnsorganisaties en wijkbewoners beschikbaar komt.
10	Intensivering dienstverlening arbeidsbemiddeling	OLB en SZW	<ul style="list-style-type: none"> Inwoners en werkgevers van Bonaire worden door het Plenchi actief geholpen en ondersteund bij 	De ontwikkeling van Plenchi stagneert door de grote onderbezetting (door ziekte) op een klein team. Hierdoor is de ontwikkeling van beleid, instrumentarium en personeel gestagneerd. De functie

			<p>de matching op de arbeidsmarkt. Het Plenchi heeft gedegen instrumenten in huis om inwoners voor te bereiden op (beter betaald) werk. De stuurgroep bevordert de continue ontwikkeling van de organisatie, die door haar werkzaamheden een kennispartner is voor relevante andere partijen, zoals de ROA.</p>	<p>van beleidsadviseur moet minder kwetsbaar ingevuld worden en worden versterkt.</p> <p>Plenchi di Trabou signaleert forse problematiek bij de lokale burgers en werkzoekenden die de arbeidsmarkt moeten betreden. Toenemende vacatures in de tekortsectoren vanuit toename ondernemingen op het eiland. Een arbeidsmarkt onder spanning en arbeid als motief voor migratie drukt op de dienstverlening. Poortwachtersfunctie noodzakelijk doch drukkend op de arbeidsbemiddeling. Aanwezig arbeidsmarktinstrumentarium wordt geëvalueerd om actieve benadering te behouden.</p> <p>Aankomende interventies met steun vanuit de stuurgroep:</p> <ul style="list-style-type: none"> - evaluatie hybride organisatie met aandacht voor het behoud van de core business en huidige fase van doorontwikkeling; - aandacht voor de aanwezige ontwikkelingen migratie; - verdere intensivering van de samenwerking tussen de organisatie en ketenpartners in het kader van de begeleiding van kwetsbare doelgroepen en vernieuwde aanpak (ROA duale leerwegen) bij een aantal partijen.
11	Werken met een beperking	OLB en SZW	<ul style="list-style-type: none"> • Op Bonaire zijn er adequate en duurzaam gefinancierde instrumenten en regelingen om mensen met een beperking te kunnen laten participeren in de samenleving en op de arbeidsmarkt 	<p>De instrumenten op Bonaire worden nog niet adequaat en duurzaam gefinancierd (sociale werkplaats, job-en LVB-lifecoaches). Daarnaast zijn er op het eiland arbeidsmarktontwikkelingen waardoor resultaten achterblijven.</p> <p>Een sociale werkplaats is noodzakelijk. De doelgroep met een beperking vraagt om extra interventies, begeleiding en maatwerk. Het aantal arbeidsplaatsen is beperkt voor de bijzondere doelgroep (WMEB).</p> <p>Vooruitlopend op de aankomende Participatiewet (light) en WW in gesprek met partners. Verkenning centraal punt, sociale werkplaats met partijen uit Europees Nederland. Doel: meer personen met een beperking te laten participeren in de samenleving. Bij arbeidspotentieel: benutten voor een inclusieve arbeidsmarkt in balans. Aansluiting zoeken bij het integrale welvaartsprogramma onder regie van het Openbaar Lichaam Bonaire.</p> <p>Voor infrastructuur en instrumenten zijn er onvoldoende structurele middelen voorhanden. De minister voor Armoedebeleid, Participatie en Pensioenen heeft meerjarige middelen ter beschikking gesteld zodat deze kabinetsperiode kan worden benut om tijdelijk gefinancierde instrumenten te continueren, te evalueren en te versterken en lessen te trekken voor de toekomst. Belangrijkste les nu is dat voor een sterke basis structurele middelen noodzakelijk zijn.</p>

Prioriteit 2: Organisatieontwikkeling en dienstverlening

Aan de basis van een duurzame ontwikkeling van Bonaire staat een sterke en veerkrachtige organisatie. Dit vergt een lange termijn strategie. In 2022 en 2023 ligt de focus op het verder (versneld waar dat kan) uitvoeren van lopende trajecten. Deze projecten moeten een basis vormen voor de verdere organisatieontwikkeling in de daaropvolgende jaren. De beoogde maatschappelijke effecten die hiermee de komende jaren beoogd worden, zijn:

- Transparant en eerlijk bestuur;
- Efficiënte, effectieve en doelmatige organisatie met een sterk verbeterde uitvoeringskracht, die projectmatig én resultaatgericht werkt;
- Eind 2023 is de organisatie van OLB kwantitatief en kwalitatief in balans;
- Eind 2023 is integraal resultaatgericht werken geborgd in structuren en systemen;
- Uitvoeringkracht versterken door middel van kwalitatieve en innovatieve versterkingskracht.

	Doel	Verantwoordelijk	Realisatie 2023 / Eindresultaat	Voortgang en toelichting
1	Vervolg revitalisatie-traject: Een sterke en veerkrachtige organisatie.	OLB	<ul style="list-style-type: none"> • Verkleining van de disbalans van de organisatieopbouw (momenteel is 35% van de medewerkers 55 jaar of ouder). • Bewerkstelligen dat binnen de organisatie van het OLB 'de juiste persoon op de juiste plaats op het juiste moment' werkt. 	<p>Helaas heeft de seniorenregeling niet het effect gehad dat er van gehoopt is. De invulling van de vrijgevallen vacatures verloopt problematisch waardoor kennis is weggelekt. De laatste groep gaat in de loop van 2024 met pensioen.</p> <p>Het OLB heeft een disbalans in haar organisatie qua leeftijdsopbouw en opleidingsniveau die van invloed is op haar slagvaardigheid en uitvoeringscapaciteit. De seniorenregeling is een onderdeel geweest van de revitalisatie van het OLB waarbij de inrichting en functiegebouw zou worden aangepast om te voldoen aan de toename aan taken waar het OLB voor staat(zie rapport Idee Versa) en om de uitvoeringskracht van het OLB te versterken.</p> <p>De moeilijke arbeidsmarkt in combinatie met de financiering via bijzondere uitkeringen heeft o.a. het aanstellen van een mobiliteitscoördinator en een opleidingscoördinator vertraagd. Inmiddels zijn deze gestart en wordt gekeken hoe deze structureel in de formatie van het OLB opgenomen kunnen worden. De OLB Academy wordt stap voor stap vormgegeven. De uitvoering van mobiliteit wordt vertraagd door "ouderwetse" regelingen die de rechtspositie van ambtenaren betreffen, een werkgroep is aan de slag om te adviseren hoe deze knelpunten kunnen worden opgelost. Daarnaast is het moeilijk om jonge 'potentials' te interesseren voor werken bij het OLB en deze ook zien te behouden.</p> <p>Eind 2023 is er samen met Saba en Statia een start gemaakt aan een strategische agenda voor de uitvoeringskracht om samen de vicieuze cirkel te</p>

				<p>doorbreken van voortdurende onderbezetting om werkelijk te kunnen bouwen aan een organisatie, die de grote maatschappelijke opgaven, aan kan met voldoende specifieke expertise, en een passend instrumentarium om duurzaam te kunnen werken aan continuïteit in een complexe omgeving.</p>
2	<p>Integriteit: Een transparant en integer bestuur en organisatie</p>	OLB	<ul style="list-style-type: none"> • Duidelijkheid over procedure bij integriteitsvraagstukken. • Veilige omgeving waarin medewerkers integriteitskwesties ter sprake kunnen brengen 	<p>Ondanks dat ook het Bureau Integriteit last heeft gehad van onderbezetting is er flinke vooruitgang geboekt. Er zijn externe vertrouwenspersonen aangesteld die langs MT's en de afdelingen zijn gegaan. Er zijn inmiddels ook drie interne vertrouwenspersonen geselecteerd, die de komende periode worden opgeleid. Naar verwachting kunnen zij eind 2^e kwartaal hun werkzaamheden aanvangen. Er wordt informatie gegeven over ontslag, om b.v. onrust/onzekerheid te voorkomen. Nazorg zou door directeurs moeten gebeuren, maar dat gebeurt nog wisselend.</p> <p>Er worden 'eed en belofte workshops' gehouden, bijeenkomsten, informatiesessies over goed ambtenaarschap, nevenactiviteiten e.d. Deze activiteiten zijn gericht op bewustwording en het goede gesprek. Er worden 2 coördinatoren integriteit opgeleid. De gedragscode geactualiseerd en het visiedocument wordt verder uitgewerkt voor Bonaire.</p> <p>Er zijn communicatiemiddelen ontwikkeld gericht op bewustwording die o.a. worden gebruikt voor informatiesessies op de afdelingen over b.v. de meldprocedure. De medewerkers van het bureau komen ook op uitnodiging. Het onderzoeksprotocol wordt verder ontwikkeld naar aanleiding van de ervaringen.</p> <p>Meldingen n.a.v. informatiebijeenkomsten stijgen dat leidt tot veel werk. Er worden kwartaalgesprekken met de directeurs gevoerd waarbij o.a. angstcultuur, leiderschap, aandacht voor de medewerker in dergelijke processen en veiligheid bieden zowel naar medewerkers als naar leidinggevenden onderwerp van gesprek is.</p> <p>Daarbij wordt nog gezocht naar de verschillende rollen die worden vertaald naar lessen voor de directie/Eilandsecretaris. Daarnaast wordt maandelijks overleg gevoerd over ontwikkelingen en signalen. Belangrijk is hoe de slag gemaakt kan worden 'van op de 'macht' naar leiderschap'.</p> <p>Sinds begin 2023 is Bureau Integriteit een factor van betekenis geworden binnen OLB.</p>

3	Versterken organisatie (uitvoeringskracht en bestuurskracht)	OLB en BZK (IenW voor ondersteuning DVP)	<ul style="list-style-type: none"> • PUB opgezet als onderdeel DVP; versterkte uitvoeringskracht R&O door uitvoering DVP • Professionalisering van bestuur en ambtelijk apparaat • Verbeterde kennisuitwisseling • Versterkte capaciteit voor wetgevingsprogramma's • Verlaging van de drempel voor jongeren om zich (politiek) in te zetten voor de ontwikkeling van het eiland 	<p>Het versterken van de organisatie is veelal in de visie- en planvorming blijven steken en het realiseren van hier en daar een verbetering. O.a. door het vertrek van medewerkers, het niet tijdig en duurzaam (kunnen) invullen van vacatures en uitblijvende bestuurlijke besluitvorming. Dit geldt o.a. voor het DVP en de PUB.</p> <p>De nader te concretiseren strategische agenda voor de uitvoeringskracht BES, wil de interne mobiliteit bevorderen door de huidige situatie (de hoge hoeveelheid externen op cruciale posities, senioren zonder vervanging eruit, externen worden ingevlogen zonder inbedding, counterpart en echte twinning) te doorbreken en in te zetten op voortdurend leren en ontwikkelen. Dit moet verder leiden tot een routekaart voor de versterking van de bestuurs- en uitvoeringskracht die focus en volgorde gaat brengen aan de maatregelen en acties, centraal aangestuurd vanuit Bureau Eilandsecretaris/de AD.</p> <p>We maken daarbij gebruik van de al bereikte resultaten en ingezette trajecten in BES-verband. Denk aan medewerkers die dit vorm kunnen geven zoals de opleidingscoördinator en de mobiliteitscoördinator, het HR21 traject, functie- en loongebouw e.d. De prioriteiten zijn Werken aan continuïteit en duurzaamheid door leren en ontwikkelen en prioriteren door werken aan de basis en daarbij de assets beter te benutten.</p> <p>Het VTH- traject dat door OLB in gang is gezet onder leiding van de stuurgroep waarin BZK en I&W zitting hebben heeft de resultaten en ingezette werkzaamheden van het DVP en het ontwikkelplan voor de Directie Toezicht & Handhaving samengevoegd. Zie verder hiervoor onder Ruimtelijke ontwikkeling en economie, het handavingsplan, consequente en tijdige handhaving.</p>
4	Verbeteren financieel beheer	OLB	<ul style="list-style-type: none"> • Een stabiel fundament leggen ten aanzien van de uitvoering van de bedrijfsvoeringsprocessen, waarbij wordt toegewerkt naar een goedkeurende accountantsverklaring voor zowel getrouwheid als ook rechtmatigheid over de jaarverantwoording 2024. 	<p>Er worden resultaten geboekt ten aanzien van het financieel beheer. Denk aan de goedkeurende accountantsverklaring over 2022, een afdelingshoofd Financiën met een vast dienstverband, en het ontwikkeltraject : 'Van beleidsadviseurs naar strategische businesspartners'</p> <p>Om verder in control te komen en te kunnen sturen op de begroting zijn belangrijke wijzigingen in de wijze van financieren noodzakelijk waar het OLB zelf weinig in kan</p>

				<p>veranderen. Daarnaast hebben de begroting, de P&C-cyclus en het financieel beheer nog een belangrijke kwalitatieve impuls nodig.</p> <p>OLB is in 2022 een verbetertraject belastingen ingegaan waar de achterstanden grotendeels zijn weggewerkt en stap voor stap de verbeteringen zichtbaar worden. Dit is een belangrijke bijdrage geweest aan de goedkeurende accountantsverklaring. In de actualisatie van het verbeterplan belastingen (oktober 2023) wordt aangegeven wat er nodig is om de verbeteringen door te zetten en duurzaam te verankeren in de organisatie. De belangrijkste is de 3 specialistische functies die momenteel extern worden ingevuld te blijven inhuren, totdat de vaste opvolgers zijn aangetrokken en er een goede overdracht heeft plaatsgevonden. Hierbij is het streven dat de vaste opvolgers vanaf 2025 zelfstandig de kwaliteit kunnen blijven leveren en borgen.</p>
5	Versterken advisering	juridische	OLB	<ul style="list-style-type: none"> In Q1 2023 is het wegwerken van bestaande wetgevingsachterstanden gestart <p>Het wegwerken van bestaande wetgevingsachterstanden wordt sterk negatief beïnvloed door het hoge aantal consultaties en de voortdurende ontwikkelingen die inzet van de afdeling juridische zaken vraagt.</p> <p>Per 1 februari 2023 zijn twee wetgevingsjuristen gestart. Een is er echter al na een maand vertrokken. De verwachting is dat er binnenkort een nieuwe wetgevingsjurist kan starten.</p> <p>Er is echter nog 2 fte aan wetgevingsjuristen nodig. Om de ambitie met digitalisering te kunnen realiseren is o.a. het herzien van aanpalende wetgeving noodzakelijk met de specialisatie privacy.</p> <p>In totaal zijn er 5 wetgevingsjuristen nodig, iedere directie krijgt een wetgevingsjurist, één met de specialisatie privacy en de directie R&O heeft er nog één extra nodig voor natuur en milieuwetgeving (waaronder uitkomsten ILT-rapporten en IAB regelgeving)</p> <p>Er is een forse verbetering in de samenwerking op procedures gerealiseerd. Integrale advisering vindt plaats en juridische zaken wordt steeds meer in de voorfase betrokken.</p> <p>Ten aanzien van consultaties wordt hier alleen inzet op gepleegd als er impact is op Bonaire. Op het ogenblik doen bestuurlijk juridisch adviseurs dit erbij.</p>

				Externe inhuur wordt ingezet voor beroepsprocedures en de afhandeling van bezwaren (lokale belastingen) bij Financiën.
6	Strategie digitalisering	BZK en OLB	<ul style="list-style-type: none"> Strategie voor digitalisering, die startpunt kan zijn voor verdere digitaliseringsinitiatieven in Caribisch Nederland 	<p>In de Werkagenda Waardengedreven Digitaliseren die in 2023 is verschenen is een aparte lijn opgenomen voor CN en daarmee is invulling gegeven aan de afspraak.</p> <p>Het OLB heeft een meerjarig programma opgesteld waarin aangehaakt wordt bij het digitaliseringsprogramma van het Rijk. Voor 2024 heeft het Rijk meerjarig budget hiervoor beschikbaar gesteld.</p> <p>Dit programma bevat 4 werkstromen, namelijk</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het digitale fundament - Digitale Overheid - Business Intelligence: - Twinning
	Onderzoek Vrije Uitkering	BZK		<p>In 2023 heeft IdeeVersa onderzoek verricht naar de taken en middelen van Caribisch Nederland, waaronder ook die van Bonaire. Uit het onderzoek is specifiek voor Bonaire gebleken, dat mede door de groei van het aantal inwoners, er een tekort is van 5,8 miljoen euro op basis van de huidige taken.</p> <p>De eilanden hebben aangegeven dat de uitkomsten gebaseerd zijn op de wijze waarop de taken op dit moment (kunnen) worden uitgevoerd en niet op het gewenste kwalitatieve niveau zonder rekening te houden met de noodzakelijke ontwikkeling waar de openbaar lichamen voor staan. De uitkomsten van het rapport zullen betrokken worden in de komende formatie.</p> <p>Op 13 en 14 december 2023 heeft een werkconferentie plaatsgevonden met de openbare lichamen, om gezamenlijk met het Cft en BZK een verdiepingsslag te doen op de uitkomsten van het rapport. Deze verdiepingsslag is tevens verwerkt in de reactie van Bonaire op de uitkomsten van het rapport.</p> <p>Om een organisatie te kunnen ontwikkelen die past bij de opgaven op Bonaire is financiering die daarbij past noodzakelijk.</p> <p>Belangrijke uitgangspunten zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Eenvoud - Structureel geld voor structurele taken

--	--	--	--	--

Prioriteit 3: Ruimtelijke ontwikkeling en economie

Bonaire ontwikkelt snel en de ambitie is om dit op een duurzame manier te laten verlopen. Een heldere visie op en aanpak van de ruimtelijke ontwikkeling, maar ook inzet op verbetering van het beroepsonderwijs, is nodig om wonen mogelijk en betaalbaar te houden voor de lokale bevolking, natuur te beschermen en herstellen en tegelijkertijd duurzame economische ontwikkeling te faciliteren.

Nr.	Doel	Verantwoordelijk	Realisatie 2023/ Eindresultaat	Resultaat en toelichting
1	Vaststellen kadernota en implementatie grondbeleid: Eerlijk en transparant grondbeleid	OLB	Eerlijk en transparant grondbeleid.	<p>De kadernota grondbeleid is na een intensief interactief proces met de Eilandsraad in oktober 2022 vastgesteld. De implementatie kwam traag op gang door interne problemen (bureaucratie/geen prioriteit gegeven) binnen R&O en bij de afdeling Financiën.</p> <p>Inmiddels is de implementatie in volle gang. Er is een basis voor algemene erfpachtbepalingen gemaakt dat ter besluitvorming kan worden voorgelegd. Er is een deelnota modernisering kunukubeleid opgesteld met een adviescommissie uit kunukuhouders.</p> <p>In de implementatienota wordt de juridische basis gelegd voor de grondexploitaties en gebiedsontwikkeling. De bepalingen voor uitgifte worden gemoderniseerd. Er zal een Grondbedrijf opgezet moeten worden als Baten en lasten entiteit. Een onafhankelijke entiteit gelieerd aan Financiën. De administratie bij R&O en Financiën wordt geautomatiseerd opgezet. Er worden nieuwe grondslagen voor prijsvorming ontwikkeld zoals de grootte van de kavel, gebruik en bestemming. De invoering van gebiedsontwikkeling vraagt om een nieuw rekenmodel van grondslagen en waardering.</p>
2	Opstellen ruimtelijk Ontwikkelingsprogramma Rijk.	BZK	Duidelijkheid over de kaders waarbinnen ruimtelijke ontwikkeling op de eilanden kan plaatsvinden	<p>Het Ruimtelijk Ontwikkelingsprogramma Caribisch Nederland (RO CN) bevat een samenvatting van het ruimtelijk Rijksbeleid voor CN. Het doel van dit beleid is een duurzame en veilige ruimtelijke inrichting van de eilanden en bij te dragen aan een duurzame economische ontwikkeling, een gezond leefmilieu, een goede ruimtelijke kwaliteit en de bescherming van culturele en natuurlijke waarden. Door de formulering van de in het programma opgenomen uitgangspunten voor de ruimtelijke ordening, vormt het RO CN een handreiking en kader bij de voorbereiding en advisering over ruimtelijke ontwikkelingsplannen in Caribisch Nederland. Ten slotte draagt het RO CN bij aan een integrale beleidsstructuur in CN. Door het Rijksbeleid met ruimtelijke implicaties in verschillende sectoren samen te brengen, wordt duidelijk in welke mate doelstellingen complementair zijn of leiden tot ruimtelijke keuzes</p> <p>Het ontwerpprogramma heeft eind 2023 ter inzage gelegen. Na afloop bleek, echter, dat er een fout was gemaakt bij de aankondiging. Daarom ligt het ontwerp</p>

				opnieuw ter inzage (tot 4 maart 2024). Het programma zal in Q2 aan de ministerraad worden aangeboden.
3	Uitvoering eerste fase Natuur- en Milieubeleidsplan (NMBP) 2020-2024 en uitvoeringsagenda NMBP Bonaire.	OLB i.s.m. LNV, IenW, BZK, OCW en EZK	Uitvoering van het NMBP over de periode 2020-2024 wordt geëvalueerd op basis waarvan de uitvoering van fase 2 (2025-2030) wordt bepaald'. Dusdanige bescherming van land- en marine biodiversiteit en milieuwaarden dat lange termijn (economische) ontwikkeling van het eiland op een duurzame manier gewaarborgd is.	Onder leiding van de Stuurgroep Land en Water, de samenwerking van OLB met de rijksoverheid op het gebied van natuur en milieubeleid, wordt uitvoering gegeven aan het NMBP. Waarbij wordt opgemerkt dat OCW en EZK niet echt betrokken zijn. De programmamonitor van het NMBP geeft een helder beeld van de ontwikkeling en stand van zaken van de uitvoering van o.a. de programma's Natuur en Water . Binnen deze twee programma's vallen 18 projecten. Van deze 18 projecten zijn 11 projecten in uitvoering. Een aantal projecten in uitvoering : Natuurherstel WSNP, mangroveherstel, koraalherstel, landschapsbiografie, dammenherstel, Plantage Fontein, uitbreiding rioolwaterzuiveringsinstallatie (RWZI), pompstation jachtafvalwater, vacuümpotten 40 percelen, UV-desinfectie irrigatiewater RWZI, Water Circles en groente en fruit voor de voedselbank. De gebiedsgerichte voorstellen , het communicatieplan en de afvalwatervisie zijn inmiddels afgerond en opgeleverd. Het programma is in ontwikkeling en vraagt om meer ondersteuning door projectmanagers en (beleids)adviseurs . De projectleiders water en communicatie zijn inmiddels aangetrokken. De projectleiders natuur en grazers zijn geworven en starten in mei 2024.
4	Handhavingsbeleid; consequente en tijdige handhaving	OLB	Consequente en tijdige handhaving vanuit het OLB	In 2022 is door het OLB een handhavingsplan opgesteld met 6 prioriteiten. Dit was op belangrijke onderdelen niet uitvoerbaar en is er opdracht gegeven een verbeterplan op te stellen die het mogelijk maken de kaders te beiden waarbinnen consequent en tijdig gehandhaafd kan worden. In januari 2023 is er een stuurgroep VTH opgericht met daarin een vertegenwoordiging en participatie van zowel het Rijk (Ministeries I&W en BZK) als OLB onder voorzitterschap van de Gezaghebber. Door de Stuurgroep VTH is een verbeterprogramma vastgesteld wat systematisch wordt gemonitord. Prioriteit was dat de achterstanden moeten worden weggewerkt en de basis binnen het OLB op orde wordt gebracht om samenwerking met een Omgevingsdienst structureel vorm te kunnen geven . De volgende acties zijn in uitvoering: <ul style="list-style-type: none"> • Inzet externe expertise vanuit een Omgevingsdienst voor doen van inspecties op het gebied van milieu en juridische ondersteuning op het gebied van handhaving en klachtafhandeling. • Inzet van externe expertise vanuit VNGi voor de (risico-)analyse van de problematiek betreffende kustbebouwing en een plan van aanpak. Op basis van deze bevindingen is een vervolgoopdracht uitgezet zoals vereenvoudiging van het vergunningenproces. • De ontbrekende wet- en regelgeving op het gebied van bouw en milieu wordt met behulp van expertise vanuit VNGi in kaart gebracht incl herziening ROB. • Reeds sinds een aantal jaren wordt er onder projectleiderschap van Rijkswaterschap en in nauwe samenwerking met het Ministerie van I&W

				<p>gewerkt aan de introductie van het Inrichting & Activiteitenbesluit (IAB) op Bonaire. Recent is met ondersteuning van een omgevingsdienst de inventarisatie van bedrijven geactualiseerd en wordt er middels consultatierondes gewerkt aan de lokale eilandverordening. Onder leiding van RWS wordt zorg gedragen voor een implementatieplan IAB waarbij (gefaseerd) wordt zorggedragen voor de invoering van IAB op Bonaire rekening houdende met de benodigde begeleiding en communicatie richting bedrijven op Bonaire.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het OLB heeft een uitgangspunten notitie uitgewerkt met criteria waar het VTH stelsel minimaal aan moet voldoen. Hierbij is ook het gewenste "end-to-end" VTH proces in kaart gebracht. • Inzet externe expertise vanuit een gemeente voor het inhalen van de achterstanden op de afdeling Vergunningen inzake milieu en natuur. Deze experts hebben ook een start gemaakt met het opleiden en ontwikkelen van de lokale counterparts. <p>Sedert het uitbrengen van het ILT rapport over VTH heeft de voorzitter (gezaghebber) nog geen stuurgroep gepland. Dit betekent feitelijk dat het plan niet meer wordt aangestuurd door de stuurgroep.</p>
5	Verbetering beroepsonderwijs.	OCW en OLB	<p>Studenten zijn beter toegerust voor hun toekomst, studenten kunnen een volgende stap maken.</p> <p>Leden van de gemeenschap kunnen een baan krijgen in de broodnodige sectoren als ze eenmaal zijn opgeleid.</p>	<p>Met partners binnen Centraal Dialoog wordt bekeken welke voorzieningen of maatregelen genomen kunnen worden om de braindrain tegen te gaan. Gedacht wordt hierbij aan maatregelen ten aanzien van huisvesting en studieschuld. Verder wordt met Forma, SGB en andere vaktechnische opleidingen onderzocht voor welke kansrijke sectoren duale trajecten kunnen worden ontwikkeld. In 2023 hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met de sector Sport en Cultuur van Curaçao. Er zullen nadere gesprekken gevoerd worden met o.a. ROA, MBO en de diensten van Curaçao en Aruba.</p> <p>Tussen de mbo-instellingen op Bonaire (Fundashon Mariadal Academy en SGB) vinden gesprekken plaats over onderlinge samenwerking; met Europees Nederlandse instellingen wordt in diverse opleidingen van de SGB en ook in het kader van stages van Bonairiaanse studenten in Europees Nederland, samengewerkt.</p> <p>Na diverse verkennende gesprekken is besloten met samenwerking te starten binnen zorgopleidingen als doktersassistent, apothekersassistent. Er wordt een projectleider aangesteld.</p> <p>Op Bonaire is binnen het primair onderwijs van de opleidingsscholen van Kibrahacha het Partnerschap Samen Opleiden Caribisch Gebied uitgerold. In 2023 wordt vanuit het partnerschap Kibrahacha in kaart gebracht hoeveel leraren zij verwachten nodig te hebben op Bonaire en hoeveel opleidingsplaatsen voor studenten van de lerarenopleiding er daarom gerealiseerd dienen te worden. Met deze meting worden de actuele personeelstekorten in kaart gebracht.</p>